

І.В. Дем'яненко, к.е.н., доцент.

Національний університет харчових технологій

КРЕДИТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Досліджено теоретичні аспекти кредитного забезпечення аграрного виробництва. Установлено існуючі тенденції його прояву в національній економіці та аграрній сфері, здійснено порівняльну оцінку результативності використання в них кредитів. Виявлено структурні зрушення загального обсягу кредитів та пільгових кредитів за терміном використання.

Ключові слова: кредит, кредитне забезпечення, банківський кредит, аграрні підприємства, іпотека, кредитна спілка, ціна кредиту.

И.В. Демьяненко, к.э.н., доцент.

Национальный университет пищевых технологий

КРЕДИТНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Исследовано теоретические аспекты кредитного обеспечения аграрного производства. Установлено существующие тенденции его проявления в национальной экономике и аграрной сфере, приведено сравнительную оценку результативности использования в них кредитов. Виявлено структурные изменения общего объема кредитов и льготных кредитов по сроку использования.

Ключевые слова: кредит, кредитное обеспечение, банковский кредит, аграрные предприятия, ипотека, цена кредита.

I.V. Demyanenko, Ph.D., Associate Professor

National University of Food Technologies

CREDIT SUPPORT AGRICULTURAL PRODUCTION

Theoretical aspects of credit support the agricultural production were researched. The current trends of its manifestations in the national economy and agricultural sector, carried out a comparative assessment of the effectiveness of using this credit were set. The structural changes of total loans and preferential loans for the urgency of their using were identified.

Key words: credit, credit support, bank loans, agricultural businesses, mortgages, credit union, the price of credit.

Вступ. Стратегічним завданням сучасної фінансово – економічної та суспільно-соціальної політики України є створення міцних підвалин утвердження її як демократичної ринкової держави, інтегрованої у загальносвітовий процес цивілізаційного поступу з конкуретоспроможною і високопродуктивною економікою. В умовах глобалізації ринків саме конкуретоспроможність вітчизняних товаровиробників визначить виживання економічних суб'єктів у новому економічному середовищі. Тому використання конкурентних переваг є важливим напрямом розвитку національної економіки, особливо – сільськогосподарського виробництва з огляду на світову тенденцію загострення продовольчої кризи та наявний потенціал України у нарощуванні продуктивності цієї галузі.

Можливість виходу України у світові лідери з експорту продовольства стримується недостатньою фінансовою забезпеченістю відтворювальних процесів та інноваційно-інвестиційного інтенсивного розвитку вітчизняної аграрної сфери. Процес відтворення в АПК ніколи не відбувався на власній економічній основі, оскільки міжгалузевий обмін не був еквівалентним (в цілях масової цінової доступності населення на продукти харчування). Значна частина створюваного в АПК продукту завжди вилучалась державою, а аграрні товаровиробники хронічно відчували дефіцит коштів. За часів централізовано-

планової економіки і тотальної суспільно-державної власності диспаритет цін міжгалузевого обміну частково компенсується політикою диференційного ціноутворення, наданням безпроцентних кредитів, та їх списанням.

В сучасних умовах ринкової системи відносин створення для аграрного виробництва сприятливого економічного середовища є однією із найбільш актуальних проблемних завдань фінансово-кредитного механізму державного регулювання економічного і соціального розвитку. Вагомим внеском у формування наукових основ кредиту у теорії економічного зростання є дослідження В. Гейця [1], М. Крупки [3], В. Марцина [6], Г. Поченчука [8], та інших. Важливу роль у становленні вітчизняної концепції кредитування аграрного сектору економіки відіграли дослідження В. Алексійчука, О. Гудзь, М. Дем'яненка [9], С. Колотухи [2], П. Макаренка [4], М. Малика [5], О. Непочатенко [7] та інших.

В наукових розробках і практичних пропозиціях вітчизняних науковців досить ґрунтовно висвітлено соціально-економічну сутність кредиту і кредитування, його функціонального впливу на динаміку і структуру відтворювальних циклів, активізацію капіталоутворення у підприємствах аграрного сектору, підвищення ефективності їх господарської діяльності, розкрито сутність економічного механізму кредитних відносин. Водночас у вітчизняній економічній науці ще не достатньо опрацьовані питання формування теоретичних засад і практичних аспектів створення в Україні дієвої системи кредитування аграрного виробництва з врахування об'єктивних особливостей функціонування цієї галузі у національній економіці. Нині кредитування ще не відіграє належної ролі у фінансовому забезпеченні цієї пріоритетної з погляду продовольчої проблеми галузі, тим більше – не підпорядковане реалізації стратегічного завдання розвитку її потенціалу, що визначає актуальність цих аспектів.

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення концептуальних положень державного регулювання механізму аграрного кредитування в

комплексній системі фінансово-кредитної політики соціально-економічного розвитку країни.

Результати дослідження. У фінансово-кредитній системі місія кредиту полягає в консолідації інтересів кредитора і позичальника. Рольова функція кредиту проявляється в забезпеченні безперервності та ефективності суспільного відтворення шляхом покриття дефіциту коштів у функціонуючих підприємств за рахунок використання на ці цілі тимчасово вільних коштів інших суб'єктів господарювання – фінансових посередників, які акумулюють ці кошти як заощадження їх власників. Впливаючи із процесу виробництва, кредит є рушійним чинником розвитку економіки. Об'єктивна необхідність його в умовах ринкової економіки зумовлюється закономірностями кругообігу і обороту капіталу в процесі розширеного відтворення індивідуальних капіталів.

Процес відтворення в аграрному виробництві має ряд специфічних особливостей, що зумовлюють істотну залежність його від надійного кредитування. Основними із них є такі:

1. залежність від природно-кліматичних факторів. Зокрема:
 - неможливість (за рідкими випадками) поточного виробництва, що потребує значних обсягів кредитів з різним терміном погашення;
 - наявність сезонного розриву від вкладення коштів та їх надходженням від реалізації товарної продукції, що зумовлює термін погашення кроткострокових кредитів до півтора року;
 - неможливість зупинки процесу відтворення, що потребує постійного та своєчасного вкладення коштів і надання кредитів;
 - необхідність мати в обороті значний запас сировини та матеріалів, що уповільнює швидкість обороту коштів та потребує кредитування оборотних засобів виробництва;
 - використання значної частини продукції як сировини для продовження виробництва, що потребує специфічного кредитування;

- потребу в швидкій переробці або реалізації виробленої продукції, яка не може заберегатися довгий час, що потребує гарантованої оплати, або відповідного кредитного забезпечення.

2. Соціально-економічні та політичні фактори, що зумовлюють:

- хронічну техніко-технологічну відсталість сільського господарства в порівнянні з рівнем її в національній економіці, що породжує постійну потребу в значних інвестиційних ресурсах, в т.ч. і кредитах;
- надмірний моральний і фізичний знос засобів виробництва, що визиває потребу в значних довгострокових інвестиціях;
- диспаритет цін та нееквівалентність міжгалузевого обміну, що призводить до зниження обсягу виручки і втрати доходів галузі [9, с. 87 - 88].

Зазначені особливості галузі сільського господарства призводять до здійснення фінансування виробничої діяльності підприємств переважно повністю за рахунок коштів власних джерел, що нерівномірно і в недостатньому обсязі створюються відносно до потреб. Відсутність же у сільськогосподарських підприємств ліквідної кредиторської застави та висока ризиковість виробництва (внаслідок залежності його від примх в природно-кліматичних умов) зумовлюють непривабливість галузі для кредиторів. В результаті цього обсяг банківського кредитування сільського господарства незначний (табл.1)

Таблиця 1.

Динаміка банківського кредитування сільського господарства.

Показники	2000	2005	2006	2007	2008	2009	Зміна: разів, проц. пункт
Внутрішній валовий продукт, млн./грн	170070	441452	720731	948056	914720	914720	5,38 раз
в т. ч. в сільському господарстві	23441	40542	41006	47417	65148	65517	2,79 раз
Кредити в економіку всього, млн. / грн	19574	143418	245226	426863	734022	723295	37,00 раз
в т. ч. в сільському господарстві	2090	10400	12815	14611	20053	5800	2,77 раз

Відношення суми кредитів до створеного ВВП:	11,51	32,49	45,07	59,23	77,42	79,07	+67,5 п.п.
- в національній економіці, %							
- в сільському господарстві, %	8,91	25,65	31,25	30,81	30,78	8,85	-0,6 п.п.

Джерело: Статистичний щорічник України за 2009р. – с. 30,66; офіційний сайт Держкомстату України (<http://www.ukrstat.gov.ua>) та авторські розрахунки.

Наведені в таблиці 1 дані свідчать про істотне відставання кредитного забезпечення сільського господарства від загальнонаціонального рівня. За аналізований період відношення суми кредитів до створеного в країні ВВП постійно зростало від 11,51 до 79,07% (зросло на 67,5 процентних пункти), а у сільському господарстві його зростання було повільнішим (від 8,91 % у 2000 р. до 30,78% у 2008 р., а в 2009 р. відмічається спад до рівня 2000 р.).

Порівняння результативності кредитування розвитку національної економіки і сільського господарства (за показником відношення суми створеного ВВП до отриманих кредитів в середньому за приведені роки) показує такий рівень продуктивної віддачі: в цілому по національній економіці в розрахунку на 1 млн. грн. кредитів отримано 1,63 млн. грн. ВВП, а в сільському господарстві – 4,30 млн. грн. ВВП, або в 2,6 разів більше. Це свідчить про більшу вигідність кредитування сільського господарства в порівнянні із національною економікою в цілому та потребує подолання тих перепон, що стримують процес кредитування галузі. Адаже за прогнозними оцінками загальна потреба щорічного інвестування сільського господарства становить 20 – 25 млрд. грн.

Світовий досвід свідчить, що стабільний розвиток сільського господарства потребує створення в країні ефективної системи фінансово-кредитного протекціонізму цієї життєво необхідної галузі. Так, у розвинутих країнах обсяги державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників коливаються в мажах 30 – 40 %, а в окремих (зокрема Японії, Швейцарії) доходять до 70% вартості виробленої продукції.

В Україні система фінансово-кредитного протекціонізму включає такі елементи:

- надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки згідно із Законом «Про державну підтримку сільського господарства України» через створений в липні 2005 р. Аграрний фонд як спеціалізовану державну бюджетну установу. Фондом проводиться цільова цінова політика фінансових або товарних інтервенцій на аграрному ринку, формування державного продовольчого резерву, надання бюджетних позик у межах режиму державних заставних закупівель зерна;
- надання підтримки в режимі функціонування СОТ;
- надання допомоги через мережу державного лізингу, пільгового оподаткування, здешевлення кредитів тощо.

Пільгове кредитування аграрних товаровиробників зумовило розширення банківського кредитування та зрушення структури кредитів у бік середньо- та довгострокового кредитування (табл. 2).

Таблиця 2

Стан пільгового кредитування аграрних товаровиробників

Показники	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Обсяг наданих кредитів млн. грн.	2090	10400	12815	14611	20053	5800
в т. ч. - короткострокові	1900	6656	8069	9789	10293	4980
- середньо-і довгострокові	190	3744	4746	4822	6539	271
- довгострокові	-	-	-	-	-	549
Отримано пільгових кредитів, млн. грн.	818	7647	7046	7755	15131	3242
в т. ч. - короткострокові	818	4835	3203	5505	9008	2310
- середньо-і довгострокові	-	2812	3843	2250	3722	225
- довгострокові	-	-	-	-	2401	707
Передбачено бюджетом на компенсацію процентної ставки, млн. грн.	50	416	320	658	1347	1100
Компенсовано з бюджету, млн. грн.	50	416	320	551	1022	383
в т.ч. на 100 грн. пільгових кредитів, грн.	6,1	8,6	3,3	4,7	4,8	2,5

Джерело: офіційний сайт Мінагрополітики України (<http://www.minagro.kiev.ua>)

Із наведених у таблиці 2 даних видно, що у загальній сумі наданих аграрним товаровиробникам кредитів зросла частка пільгових кредитів від 39,1% в 2000 р. до 75,4% у 2008 р. У 2010 р. внаслідок фінансової кризи обсяг кредитів проти попереднього року зменшився на 71,1%, а в їх

структурі частка пільгових кредитів також зменшилась до 55,9%. Нарощування в складі загальної суми кредитів частки середньо- та довгострокових кредитів відбувалось також до 2008р.

Характерною особливістю пільгового кредитування аграрного виробництва є те, що впродовж 2000 – 2008 рр. зросла кількість підприємств, які залучали кредити з 5024 до 9409 господарств (на 87.3%), а таких підприємств, що отримували пільгові кредити – з 4187 до 7841 господарств (на 87,3%). У 2009 р. кількість підприємств, які змогли залучити кредити становила лише 2231 господарство, або зменшилась проти попереднього року на 76,3%. Рівень повернення кредитів сільськогосподарськими підприємствами скоротився від 92,0% у 2000р. до 78,0% у 2008 р. та катастрофічно зменшився у 2009 р. у зв'язку із погіршенням фінансового стану господарств та падіння їх кредитоспроможності.

Оцінка зміни процентних ставок за кредитами аграрних підприємств з 2000 – 2009 рр. свідчить про значне їх зниження. Так, з 2000 р. по 2007р. середні процентні ставки за користування кредитами за оперативними даними НБУ скоротились від 56% до 18%. При зменшенні облікової НБУ від 31% до 9%. Розмір компенсації процентних ставок з державного бюджету також зменшувався від 18% до 9%. Але з початком світової фінансової кризи середня процентна ставка банків за кредити зросла в 2008р. до 24%, а в 2009 р. до 27%. Облікова ставка НБУ також зросла до 12% у 2008р., але у 2009р. зменшилась до 10,25%. Якщо розмір компенсації процентних ставок в аналізованому періоді дорівнював величині облікової ставки НБУ, то з метою стимулювання банківського кредитування аграрного виробництва розмір її було збільшено у 1,5 рази проти облікової ставки.

Незважаючи на зростання обсягів кредитування та пониження вартості кредитів, актуальною проблемою для сільськогосподарських підприємств залишається обмеження альтернативи вибору кредитора та альтернативи вибору видів запозичення крім банків і банківського кредиту. Це зумовлює

необхідність розвитку інфраструктури відчизняного фондового та кредитного ринків. У цьому випадку поліпшенню кредитного забезпечення аграріїв може сприяти диференціація умов їхнього кредитування та диференціювання процентних ставок за користування позиками.

Важливою альтернативою банківському кредиту є розвиток кредитних спілок, мережі фінансового лізингу, факторингових операцій, форфейтингу, що не відносяться до класичних видів кредитування. Проте найбільшою проблемою для вітчизняних аграріїв є запровадження іпотечного кредитування, що кардинально вирішує проблему кредитної застави. Останнє можливе за умов впровадження ринку землі, що стримується невирішеністю процедури купівлі-продажу землі. Попри це очевидно є необхідність створення державної неприбуткової організації – Фонду гарантування аграрних кредитів.

Висновки. Сучасний стан кредитного забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва свідчить про існування ряду невирішених питань, внаслідок чого нарощування обсягів кредитів у цій галузі іде значно повільніше, ніж загалом в економіці країни. Позитивною тенденцією є системне зменшення ціни кредиту та здешевлення для позичальника вартості банківських кредитів, що досягається заходами державної підтримки галузі, та нарощування в структурі кредитів частки середньо – та довгострокових кредитів. Основною перешкодою розвитку зазначених тенденцій є дестабілізація ситуації, зумовлена фінансовою кризою.

Основним напрямом подальшого поліпшення фінансово-кредитного механізму аграрного виробництва є розгортання кредитної інфраструктури та кредитних інституцій, які є альтернативою банківському кредитуванню.

Література

1. Геєць І.О. Актуальні проблеми та удосконалення кредитних відносин банківських установ з підприємствами / І.О. Геєць // Економіка та держава. – 2006. - № 6. – С. 37 – 38.
2. Колотуха С.М., Борейко І.П. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності / с. м. Колотуха, І.П. Борейко // Економіка АПК. – 2009. - №1. – с. 89 – 96.
3. Крупка м.і., Євтух Л.Б. Теоретичні аспекти управління механізмом кредитування довгострокових програм розвитку економіки в Україні / М.І. Крупка, Л.Б. Євтух // фінанси України. – 2007. – №1. – С. 43 – 57,
4. Макаренко П.М. Теоретичні питання взаємозв'язку кругообігу капіталу і руху кредиту в АПК / П.М. Макаренко // Економіка АПК. – 2007. - №5 – С. 91 – 94.
5. Малик М.Й. Фінансово-кредитний механізм у розвитку аграрного підприємництва / М.Й. Малик // фінанси України. – 2004. - №5 – С. 47 – 53,
6. Марцин В.С. Кредитні відносини у сучасних умовах господарювання та шляхи їх вдосконалення / В.С. Марцин // Економіка, фінанси, право. – 2009. - №10. – С. 17 – 22,
7. Непочатенко О.О. Організаційно-економічний механізм кредитування аграрних підприємств / О.О. Непочатенко: моногр. – Умань: УВПП. – 2007, - 456 с.
8. Поченчук Г.М. Місце кредиту в економічній теорії як фактора економічного зростання / Г.М. Поченчук // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - №2. – С. 17 – 24.
9. Фінанси і період реформування агропромислового виробництва / В. Алексійчук, М. Дем'яненко, О. Гудзь та ін.: [за редакцією М. Дем'яненка]: моногр. – К.: ІАЕ УААН. – 2002. – 645 с.